

0

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.38>
УДК 349.3

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І ПРАЦІВНИКІВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Умаєв Б. Б.

*аспірант кафедри цивільно-правових
дисциплін і трудового права імені проф. О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди*

Умаєв Б. Б. Особливості соціального захисту військовослужбовців і працівників Служби безпеки України.

Стаття присвячена дослідженню особливостей соціального захисту військовослужбовців і працівників Служби безпеки України, які є рівноправними громадянами держави й мають повний обсяг прав та свобод, визначених міжнародними правовими нормами та відповідними конституційними засадами. Наголошено на важливості соціального захисту працівників і військовослужбовців Служби безпеки України, які є особливою категорією працівників, що здійснюють свою трудову діяльність від імені держави та задля реалізації її функцій. Зазначено, що специфіка реалізації соціального захисту в СБУ зумовлена з одного боку підвищеною ризикованістю службової діяльності, і правовими обмеженнями, які негативно впливають на соціальний статус даної категорії працівників і роблять їх вразливими до певних соціальних подій, з іншого. Тому не викликає сумніву, що важливість цього виду діяльності для суспільства вимагає від держави прийняття додаткових зобов'язань щодо працівників СБУ, не обмежуючись загальними гарантіями підтримки життєзабезпечення особи на рівні, необхідному для її виживання. Крім того, соціальний захист даної категорії працівників повинен не тільки компенсувати важкі умови праці та обмеження їх прав, які випливають з умов проходження цього виду служби, а й стимулювати професійне зростання, мотивувати їх до виконання своїх завдань на високому професійному рівні, самовіддано й максимально ефективно. Тому належне державне фінансування заходів соціального захисту таких осіб забезпечить необхідну результативність їх діяльності. Зазначено, що одночасно з реформуванням Служби безпеки України, яке сьогодні триває, на порядку денному має стояти питання соціального захисту працівників, що мусить ґрунтуватися на наданні додаткових соціальних гарантій і прав та обумовлюватися специфікою й складністю професійної діяльності, наявністю великої кількості ризикових ситуацій. Оскільки забезпечення належного рівня соціального захисту працівників СБУ сприятиме формуванню в них упевненості в гідному житті як під час службової діяльності, так і після завершення робочого періоду.

Ключові слова: соціальний захист, грошове забезпечення, Служба безпеки України, реформування, працівники, військовослужбовці, держава.

Umaiev B. B. Features of social protection of servicemen and employees of the Security Service of Ukraine.

The article is devoted to the study of the peculiarities of social protection of servicemen and employees of the Security Service of Ukraine who are equal citizens of the state and have full rights and freedoms defined by international legal norms and relevant constitutional principles. Emphasis was placed on the importance of social protection of employees and servicemen of the Security Service of Ukraine, who are a special category of employees who carry out their work on behalf of the state and for the implementation of its functions. It is noted that the specifics of the implementation of social protection in the SBU is due on the one hand to increased risk of work and legal restrictions that negatively affect the social status of this category of workers and make them vulnerable to certain social events, on the other. Therefore, there is no doubt that the importance of this activity for society requires the state to make additional commitments to the SBU, not limited to

general guarantees of life support at the level necessary for its survival. In addition, social protection of this category of workers should not only compensate for difficult working conditions and limit their rights arising from the conditions of this type of service, but also stimulate professional growth, motivate them to perform their tasks at a high professional level, selflessly and effectively. Therefore, proper state funding of social protection measures for such persons will ensure the necessary effectiveness of their activities. It is noted that along with the ongoing reform of the Security Service of Ukraine, the issue of social protection of workers should be on the agenda, which should be based on additional social guarantees and rights and due to the specifics and complexity of professional activities, the presence of many risky situations. Because ensuring the appropriate level of social protection of SBU employees will help build confidence in a decent life both during service and after work.

Key words: social protection, financial security, Security Service of Ukraine, reforming, workers, servicemen, state.

Постановка проблеми. Першочерговим завданням держави є забезпечення соціального захисту свого населення та створення умов для достатнього життєвого рівня людини в державі. Право на соціальний захист відноситься до найважливіших прав особи, яке повинно визнаватися та гарантуватися на рівні держави. У багатьох країнах світу соціальний захист знайшов своє втілення як одна з найважливіших функцій держави. Це означає визнання відповідальності останньої не лише за життя своїх громадян, а й забезпечення процесу формування та розвитку повноцінної особистості, виявлення й нейтралізацію негативних чинників, які впливають на неї внаслідок включення в систему соціальних зв'язків, створення умов для самовизначення та ствердження в суспільстві. Сучасна українська держава не є винятком. У першій статті Конституції України визначається, що наша держава є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною та правовою. Низка статей Основного Закону (наприклад, статті 3, 36, 44, 46, 47, 48) містить положення, які закріплюють засади соціального захисту населення. Проте ефективність реалізації соціального напрямку розвитку держави напряму залежить від її політики, яка повинна бути спрямована на забезпечення соціальних прав усіх людей, які проживають у нашій державі, а особливо захистити окрему категорію населення, яка має певні особливості в своїй професійній діяльності. Більш того, з переходом до ринкових відносин з'явилися нові фактори соціального ризику, що в поєднанні з традиційними, створюють додаткові перешкоди для соціальної безпеки і суспільства в цілому, і окремих його соціальних груп та осіб, зокрема військовослужбовців і працівників Служби Безпеки України.

Стан опрацювання. Загалом проблемні питання соціального захисту в цілому досліджували значна кількість учених-науковців, серед яких варто відмітити таких як В. М. Андріїв, Н. Б. Болотіна, М. І. Бондарук, С. Я. Вавженчук, І. О. Гуменюк, М. І. Іншин, В. В. Жернаков, М. М. Клемпарський, О. Є. Мачульська, К. Ю. Мельник, О. В. Москаленко, П. Д. Пилипенко, С. М. Прилипка, Д. І. Сіроха, С. М. Синчук, І. М. Сирота, А. В. Скоробагатько, Б. І. Сташків, Б. А. Стичинський, О. В. Тищенко, Н. М. Хуторян, Г. І. Чанишева, М. М. Шумило, В. І. Щербина, О. М. Ярошенко та ін.

Метою статті є дослідження особливостей соціального захисту військовослужбовців і працівників Служби безпеки України.

Виклад основного матеріалу. Працівники і військовослужбовці Служби безпеки України є рівноправними громадянами держави й мають повний обсяг прав та свобод, визначених міжнародними правовими нормами та відповідними конституційними засадами, серед яких важливе місце посідає право на соціальний захист. Проте існує нагальна потреба надання державою працівникам і військовослужбовцям СБУ відповідних гарантій і компенсацій, які певним чином мають відшкодувати додаткові навантаження, пов'язані з особливостями виконання їх обов'язків. Так, Конституційний Суд України у рішенні від 20 грудня 2016 р. у справі № 1-38/2016 [1] сформулював правову позицію, згідно з якою в Конституції України виокремлюються певні категорії громадян України, що потребують додаткових гарантій соціального захисту з боку держави; до них, зокрема, належать військовослужбовці і працівники Служби Безпеки України. Організаційно-правові та економічні заходи, які спрямовані на забезпечення належного соціального захисту таких громадян, пов'язані не з втратою працездатності, безробіттям або відсутністю достатніх засобів для існування, а особливістю виконуваних ними обов'язків щодо забезпечення найважливіших функцій держави.

Конституційно-правове регулювання соціального захисту військовослужбовців і працівників Служби безпеки України відбувається відповідно до ч. 1 ст. 46 Конституції України [2], де зазначено,

що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Саме це конституційне визначення є основою для всіх інших нормативно-правових актів, що здійснюють правове регулювання соціального захисту військовослужбовців і працівників СБУ. Конституція в нашій державі є найвищим законодавчим актом на основі якого приймаються всі інші нормативні акти та які відповідають їй. Норми Конституції є нормами прямої дії, що гарантують захист прав, свобод та інтересів людини та громадянина. До таким прав відносяться й соціальні права військовослужбовців і працівників Служби безпеки України.

Тобто, соціальний захист військовослужбовців і працівників СБУ є різновидом загального соціального захисту населення. Під яким науковці розуміють діяльність держави, яка здійснюється в межах державного управління та спрямована на запобігання ситуаціям соціального ризику в нормальному житті особи, що забезпечує підтримання оптимальних умов життя, і закріплена в системі правових норм щодо регулювання суспільних відносин, які складаються під час задоволення потреб особи в належному матеріальному забезпеченні зі спеціальних фондів через індивідуальну форму розподілу, замість оплати праці чи як доповнення до неї у випадках, передбачених законодавством, у розмірі не нижчому від гарантованого державою мінімального рівня [3, с. 84].

Заходи соціального захисту в Україні спрямовані не лише на задоволення базових потреб найбільш соціально незахищених категорій громадян чи громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах або потребують соціального захисту з боку держави, а й на інші категорії громадян – представників певних професій чи певного роду занять, а також громадян, які мають заслуги перед державою [4, с. 42–43]. Тому саме соціальний захист для даної категорії осіб є засобом зменшення негативного впливу соціальних ризиків та отримання гідних умов до існування. Специфіка реалізації соціального захисту в СБУ зумовлена з одного боку підвищеною ризикованістю службової діяльності, і правовими обмеженнями, які негативно впливають на соціальний статус даної категорії працівників і роблять їх вразливими до певних соціальних подій, з іншого. Тому не викликає сумніву, що важливість цього виду діяльності для суспільства вимагає від держави прийняття додаткових зобов'язань щодо працівників СБУ, не обмежуючись загальними гарантіями підтримки життєзабезпечення особи на рівні, необхідному для її виживання. Крім того, соціальний захист даної категорії працівників повинен не тільки компенсувати важкі умови праці та обмеження їх прав, які випливають з умов проходження цього виду служби, а й стимулювати професійне зростання, мотивувати їх до виконання своїх завдань на високому професійному рівні, самовіддано й максимально ефективно. Тому належне державне фінансування заходів соціального захисту таких осіб забезпечить необхідну результативність їх діяльності.

Під соціальним захистом військовослужбовців і працівників Служби безпеки України слід розуміти систему соціальних, правових, економічних та організаційних заходів, які визначаються та закріплюються на конституційному рівні, спрямовані на забезпечення соціально-економічного благополуччя військовослужбовців і працівників СБУ, які працюють та соціальних гарантій для тих, хто опинився у складних життєвих обставинах унаслідок трудової діяльності або без такої. Соціальний захист для даної категорії осіб включає надання спеціальних гарантій у різних сферах життя (охорони праці, здоров'я, оплати праці) та інші заходи, необхідні для нормальної життєдіяльності працівника Служби безпеки України й функціонування нашої держави. Згідно положень, які містяться в міжнародних стандартах соціальний захист включає також право на медичну допомогу, медичне страхування, державну підтримку сім'ї, материнства й дитинства, утримання і виховання за державні кошти дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Загальновідомо, що соціальний захист військовослужбовців і працівників Служби безпеки України є прямим обов'язком держави з урахуванням особливостей їх професійної діяльності, які здійснюють свою трудову діяльність від імені держави та задля реалізації її функцій. Втім сучасному стану соціального захисту військовослужбовців і працівників СБУ приділяється не достатньо уваги. Так, на сьогодні існує низка проблем у сфері соціального захисту працівників СБУ, основною з яких є недосконале нормативно-правове регулювання, що здійснюється великою кількістю нормативних актів, багато з яких мають відсилочні норми, що значно ускладнює їх застосування на практиці. Крім того, багато норм декларативного характеру не містять механізму їх реалізації, що значно гальмує розвиток системи соціального захисту даної категорії працівників. Відсутність належної нормативно-правової основи соціального захисту позначається на організації й здійсненні захисту, кадровому,

матеріально-технічному, організаційно-правовому та фінансово-економічному забезпеченні Служби безпеки України. Неналежний рівень соціального захисту в умовах сьогодення спричинений відсутністю стабільності та системності законодавства, що повинно його гарантувати, а також адекватного державного фінансування, що надалі сприяє соціальній незахищеності працівників СБУ.

Окрім цього, нерозробленість теоретичних засад соціального захисту працівників СБУ гальмує створення й удосконалювання необхідної для неї законодавчої бази. Зокрема, не виявлено основні закономірності системи соціального захисту працівників СБУ, не сформульовано принципи, що відповідають існуючим закономірностям, не розроблено класифікацію соціальних та інших ризиків і загроз порушення прав і свобод працівників СБУ, характеру цих порушень, не виділено серед них загрози зовнішні й внутрішні, об'єктивні й суб'єктивні, що не дозволяє аргументовано визначити мету та напрямки вибору доцільних форм і методів забезпечення соціальної захищеності даної категорії працівників.

Питання соціального захисту саме сьогодні є надактуальним, тому що в державі сьогодні триває реформування Служби безпеки України. Так, реформа СБУ стартувала у 2019 році з розробки нового законопроекту про Службу. Її основна мета – закріпити нові пріоритети в роботі та зробити СБУ більш ефективною. Реформа надасть спецслужбі дієві механізми для того, аби краще реагувати на загрози, які постають у сучасному світі. Зокрема, успішно протистояти війні з боку Російської Федерації. У результаті реформи діяльність Служби буде зосереджена на таких ключових напрямках: контррозвідувальна протидія загрозам державній безпеці; боротьба з тероризмом; забезпечення кібербезпеки; захист державного суверенітету та територіальної цілісності; охорона державної таємниці. Одночасно ж з реформуванням на порядку денному має стояти питання соціального захисту працівників, що мусить ґрунтуватися на наданні додаткових соціальних гарантій і прав та обумовлюватися специфікою й складністю професійної діяльності, наявністю великої кількості ризикових ситуацій. Водночас підвищення рівня соціального захисту працівників СБУ у процесі реформування неможливе без розуміння проблеми соціального захисту та його ролі в державі. Остання має дбати про благо службовця і благо його сім'ї, надавати допомогу і захищати його в період трудової діяльності. Фактично держава платить не за працю службовця, а оплачує його функцію.

Оплата праці має бути співмірною і відповідати займаній посаді. Вона повинна забезпечити працівникові можливість повністю присвятити себе роботі, оскільки лише фінансово незалежний службовець може самовіддано працювати на державу. Адже забезпечення належної оплати праці працівників СБУ сприятиме формуванню в них впевненості в гідному житті як під час службової діяльності, так і після завершення робочого періоду. Актуальність питання забезпечення соціальної безпеки військовослужбовців констатована також у рішенні Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію воєнної безпеки України» 25 березня 2021 р. [5], що того ж дня було введено в дію Указом Президента України № 121/2021. У цьому документі РНБО України прямо та опосередковано пов'язала державну політику у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва із забезпеченням належного рівня соціальної безпеки військовослужбовців, зокрема, й у частині їх матеріального (також грошового) забезпечення.

Відповідно до Закону України «Про Службу безпеки України», зокрема ст. 30 «Грошове забезпечення військовослужбовців та оплата праці працівників Служби безпеки України» форми та розміри грошового забезпечення військовослужбовців Служби безпеки України встановлюються законодавством і повинні забезпечувати достатні матеріальні умови для комплектування Служби безпеки України якісним складом військовослужбовців, враховувати характер, умови роботи, стимулювати досягнення високих результатів у службовій діяльності [6]. Водночас на сьогодні існує проблема відсутності стратегічно-концептуальної основи правового регулювання грошового забезпечення військовослужбовців в Україні, в тому числі й військовослужбовців Служби безпеки України. Як констатує В. Й. Пашинський, «держава не може повною мірою забезпечити реалізацію деяких конституційних прав військовослужбовців: права на свободу совісті, на відпочинок, достойне грошове забезпечення, на житло та ін.» [7, с. 16]. Це є суттєвою проблемою, адже недостатнє забезпечення належного рівня соціальної безпеки військовослужбовців не лише демонструє цивілізаційну неспроможність держави, а й спричиняє численні ризики для національної безпеки такої держави: військовослужбовці не завжди є достатньо мотивованими боронити незалежність і суверенність держави, а іноді – можуть ставати толерантними до корупції, що є надзвичайно небезпечними соціально-правовим феноменом [8].

Аналіз зарубіжного досвіду забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців засвідчує, що найрозвиненіша та відпрацьована система грошового забезпечення військовослужбовців створена

в США і країнах НАТО. Вона повністю відкрита для суспільства і інформація про соціальний захист посідає надзвичайно вагомe місце в рекламі військової служби. Гарантовані соціальні виплати військовослужбовцям у США, Німеччині, Франції та у багатьох інших країнах світу мають загалом однакову структуру: основні оклади, додаткові виплати і надбавки, продовольча і постійна житлова надбавка (зокрема тимчасові, спеціальні, заохочувальні виплати і компенсаційні доплати), одноразові виплати під час звільнення з військової служби. Важливим моментом є те, що в усіх країнах – членах НАТО через інфляцію і зростанням вартості життя грошове забезпечення та пенсії регулярно підвищуються. Нові ставки, як правило, запроваджуються з початком фінансового бюджетного року. Розміри пенсійного забезпечення регулярно коригуються з урахуванням змін у грошовому забезпеченні військовослужбовців і цінній політиці держави [9, с. 226-227].

Висновок. Підводячи підсумок вищевикладеному слід зазначити про важливість соціального захисту працівників і військовослужбовців Служби безпеки України, які є особливою категорією працівників, що здійснюють свою трудову діяльність від імені держави та задля реалізації її функцій. І тому одночасно з реформуванням Служби безпеки України, яке сьогодні триває, на порядку денному має стояти питання соціального захисту працівників, що мусить ґрунтуватися на наданні додаткових соціальних гарантій і прав та обумовлюватися специфікою й складністю професійної діяльності, наявністю великої кількості ризикових ситуацій. Тому держава не повинна ігнорувати питання соціального захисту населення загалом, та працівників і військовослужбовців Служби безпеки України зокрема, оскільки це призведе до падіння розуміння цінності людини, зростання правового нігілізму в суспільстві та на військовій службі, що може виявитись у зростанні рівня корупції серед військовослужбовців, що безпосереднім чином позначиться й на рівні національної безпеки держави. У свою чергу забезпечення належного рівня соціального захисту працівників СБУ сприятиме формуванню в них упевненості в гідному житті як під час службової діяльності, так і після завершення робочого періоду.

Список використаних джерел:

1. Рішення Конституційного Суду України від 20.12.2016 р. у справі № 1-38/2016. *Вісник Конституційного Суду України*. 2017. № 1. Ст. 5.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Яригіна Є. П. Місце і значення соціального забезпечення сімей з дітьми в системі права соціального захисту. *Проблеми законності*. 2011. Вип. 116. С. 80–86.
4. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні: реальний стан та перспективи реформування. Київ : Відродження, 2009. 108 с.
5. Про Стратегію воєнної безпеки України : рішення РНБО від 25.03.2021 р. *Офіційний вісник України*. 2021. № 27. Ст. 1321.
6. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.
7. Пашинський В. Й. Конституційно-правовий статус військовослужбовців в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2007. 21 с.
8. Заблоцька О. Ю. Отримання неправомірної вигоди як небезпечна форма корупції: проблемні аспекти. *Наука і правоохорона*. 2015. № 4. С. 150–153.
9. Норчук Ю., Доронін О. Актуальні питання розвитку соціального захисту військовослужбовців: з досвіду країн НАТО. *Розвиток законодавства України у сфері оборони: проблеми адаптації до стандартів НАТО та шляхи їх вирішення* : матеріали наук.-практ. конф. м. Київ, 23 квіт. 2021 р. / упоряд.: П. П. Богуцький, В. Г. Пилипчук, С. О. Дорогих. Київ, 2021. С. 225–229.